

LAUDÁCIÓ

FALVAY KÁROLY emberi nagysága

Elhangzott díszdoktori avatásán

A díszdoktori cím kitüntető ünnepi pillanat mind az egyetem képviselőjének mind a jelöltnek. Az egyetem szakértői gondos mérlegelés után választják ki a tanáraik közül a legalkalmasabbat, és a kitüntetett a megmérettetés eredményét érzi nem csak felemelőnek, ünnepinek, hanem rendkívülinek. Sem az egyetem nem bővelkedik ilyen pillanatokban, sem a jelölt nem gyakori részese hasonló eseménynek.

A mai napon Falvay Károly táncművészt, koreográfust, művészettudományi egyetemi tanárt éri az a megtiszteltetés, hogy a MBE Nagy Lajos Király Magángyeteme díszdoktorává válhat életműve, tanítási gyakorlata, elméleti felkészültsége, publikációja, nemzetközi elismertsége alapján.

Falvay Károly 1924-ben született az Abaúj megyei Gibárton. A küzdelmes gyerekkor a II. világháborúval fejeződött be, és kezdődött egy cseppet sem könnyű munkás életvitel. Mérnöki pályára jelentkezett és a Budapesti Műszaki Egyetem elvégzése után kohó és gépipari területen tervezőmérnöki feladatokat látott el, a KGM Tervező Intézetének osztályvezetője, majd az Olajterv építési szakértője, illetve az Országos Anyagmozgató Bizottság titkára volt. Minden szakmai feladata messze összetettebb volt, mint amire az egyetemi stúdiumok valakit is felkészítettek, és a szervezőmunka, a kapcsolatok egymáshoz közeliítése, az emberi viszonylatok megtalálása olyan gondolkodásmódot fejlesztett ki nála, amely a komplex látásmód alapját jelentette, előkészítve a későbbi művészetelméleti munkáját.

Egyetemista korában találkozott Molnár Istvánnal, a kor jeles koreográfusával, a népi kultúra elkötelezett alkotójával, és lett élete végéig igaz társa, barátja, alkotásmódjának, emberközpontú művészetének továbbvivője. Alig húsz évesen eljegyezte magát a népművészetrel, és vált a népművészet avatott kutatójává, a hagyományos kultúra bűvárává. A táncművészet, ritmikus mozgás szakavatott ismerője, a népi hagyományok sokrétű vizsgálója lett, amelynek legigazabb bizonyítéka a múlt évben megjelent Nagyboldogasszony című hatalmas monográfia, a női szerep hitvilágban, ős-

vallásban betöltött szerepének rendszeres vizsgálata.

A tudatos néprajzi gyűjtést 1948-ban kezdte – ennek immár közel 60 éve – Molnár István inspirációjára, szülőhelyéhez közeli Füzérkajátán, Zemplén megyében. Rövid időn belül nagyobb szabású gyűjtésre indult Ipolyság környékére, ahol jelentős gyerekjáték és szokáshagyomány feltárást végzett. A következő években járt Hortobágyon, megismerni az archaikus hagyományokat őrző pásztorok tánc kultúráját, hiedelemvilágát. A környéken híres csikós és számadó gulyás Czinege János révén a régi tánc, életvitel, kultúra ismeretlen egységeit tudatosíthatta. 1956-ban jutott el először Erdélybe, a Mezőségre, majd egyre tudatosabban járta az ország hagyományőrző vidékeit, a hagyományairól, művészetéről híres tájegységeit Nemespátrótól matyó vidéken át Moldváig. Ekkor már alkotó koreográfusként dolgozott a Vadrózsák táncegyüttesben, és műveit bemutatták színpadon, televízióban. (Hess héja 1954, Sár-ga rózsa 1961.) Tudása elmélyült a külföldi tanulmányutak alatt, amikor a kaukázusi oszétek, csecsenek, ingusok körében járhatott, vagy az újvilág (USA) egyes vidékein.

Minden iránt nyitott gondolkodásmódja, a szervezésre és összhangeremtésre gyakorlott agya, nyelvismerete, igényessége kutatói pályáját meghatározta. Koreográfusi munkájának nagy állomásai (*Háry János* 1964, *Garabonciás* 1967, *Regölés* 1974, *35. zsoltár* 1983.) már ezt a fejlődést mutatják. Különösen a *Lélektől lélekig* (1997) bizonyítja, hogy a tánc, a ritmus, a mozgás, a tradicionális kultúra legrégebbi rétegét szervezik, meghatározzák. Példáit a gyermekjátékokból, szokásokból, rítusokból vette, és gyakorlatias céllal az óvodáskorú fiatalok oktatására készített tankönyvben összegezte. *Az Énekes játék, ritmikus mozgás* (1990) című könyve rövid idő alatt két kiadást ért el, és alapvetően befolyásolta az óvodapedagógiai munkát. Hatása máig érezhető. Eredményeit a későbbi tankönyvek átvették. Falvay Károly munkája nélkül a mozgáskultúráról alkotott tudásunk lényegesen szegényebb lenne, rend-

szerezésével, adatok tudatosításával a tradicionális műveltségi alapot hozta vissza a mindennapi életbe.

Munkásságának legjelentősebbje – ha szabad felsőfokot használni – a Nagyboldogasszony című monográfia, ami bővített, újjá varázsolt, számos új gondolattal, adattal bővített formában jelent meg a Püski Kiadó segítségével 2006-ban. Ez a munka Falvy Károly nagyszabású összefoglalása a teremtés ajándékáról, a nőről, a női szerepekről és mindezeket védelmező Boldogasszonyról, az ősvallás központi alakjáról. Gondolatai széles ívű forráson nyugszanak, a komplex látásmóddal illesztve rendszerbe. Szemléletmódja az etnológiai, antropológiai szakirodalomban szokatlanul új, és ennél fogva elementáris hatású.

Az emberi kultúra megszámlálhatatlanul sokféleképpen vall a nőiségről. A Földanya, az Ég asszonya, a Menny asszonya, a mítoszok istenasszonyai, a kereszténység előtti vallásokban a termékenység képviselői. A régi és új társadalmi rendben a nőkre vonatkozó szerepek hirdetik a nőiség fenntartó erejét, a mindig és mindenütt megjelenő létét. Az egyetemesség felismerése indította a szerzőt ennek az izgalmas kérdéskörnek bemutatására. A könyv kimondatlanul is magában foglalja azt a természeti törvényt, ami szerint a nőiség a legmagasabb rendű minden más között. Bár a 20. században elnyomottnak gondolták a nőiséget, és idealizálták a férfias nőt, a traktoros Julist, a bányász Marist, de ma már látható, mindez a nőiség megcsúfolása. A nők emancipációja korunk nagy tévedései közé tartozik. Az igazi értelmezés szerint a nő a nagyasszonyi, boldogasszonyi funkcióban jelenik meg, ami mindenek felett áll. Évezredek történelme bizonyítja, hogy a férfiak bármit tettek, az eltörpül a női szerepvállalás mellett, a világot, a társadalmat, megújítani képes Boldogasszony szerep ismeretében.

Falvy Károly munkája mélyen szántó gondolatokat részletez, bemutatja az ókori, középkori előzményeket. Az ismert, de kevesek által tudott források alapján – a Magna Mater megjelenítési formákat rendszerezi. Ezeket kiegészíti egyre több újkori adattal, bizonyítva a természetfeletti tulajdonsággal bíró és tisztelettel körülvett nőt, a nőiséget, a szimbolikus női szerepek meglétét.

A természetfeletti tulajdonsággal felruházott asszonyt a magyar nyelv különösen szép hangzású

szóval Boldogasszonynak nevezi a középkor óta. Ezt a képzetet összefüggésbe hozza az Istenszülő asszonnyal, a termékenység szimbólumával, a nők védelmezőjével. Sokféleséget jeleznek a Boldogasszony nevének változatai, ünnepeinek egymás mellettsége. Középkori gyökerűek a néphagyományban mindmáig meglévő Boldogasszony ünnepek: Gyertyaszentelő Boldogasszony, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Sarlós Boldogasszony, Kisasszony, Nagyboldogasszony. Mindezek világosan egyetlen személy – a nő, a nőiség, a termékeny asszony – hét ünnepét jelentik, és összefüggenek a gyermek születésének hét fázisával. A szakirodalom nem vonja kétségbe, hogy a Boldogasszony tisztelet kereszténység előtt is létező istenanya, istennő tisztelettel függ össze, amelyet Szűz Máriára vonatkoztattak.

Bizonyítható, hogy a kereszténység előtt már élt a magyarok körében a Boldogasszony tisztelet, ezért olvasható az alcímbe az *ősvallás* terminus. A szerző hitet tesz amellel, hogy Krisztus születése előtt legalább ezer évvel bizonyíthatóan létezett az Istenanya tisztelete. A magyar hagyomány megőrizte a női szerepeket vallási képzetekben, természetismerethez kapcsolódva, népszokásokban, nyelvhasználatban, gyermekjátékokban, szájhagyományban, világképben. Mindezekről izgalmas összegzést kínál az új monográfia. Falvy Károly a Boldogasszony megjelenítésének magyar vonatkozásait a néphagyományokkal, népszokások, népköltészet, archaikus imák, máig fennmaradt elemeivel összefüggésben mutatja be. Ezek között különös figyelmet érdemel a lakodalmi, a temetési szertartások elemzése és az átváltozási rítusok szimbolikusan kifejező szokásrendjének bemutatása.

Hatalmas ismeretanyagot élénk táró könyv a korábbi művének a *Boldogasszony* című könyvnek lényegét megőrizte, néhol átrendezte, és újabb kutatási eredményekkel bővítette, és mintegy kétszeres terjedelmű anyagot hoz elénk, így kínál minden olvasó számára csodálatos gondolatárat vele együtt egy tudományos rendszerezési kísérletet a nőiségről, a világ túléléséhez nélkülözhetetlen női szerepekről. Több évtizedes kutatómunka eredményeként mutatja be a magyar ősvalláshoz köthető Istenanya, illetve Boldogasszony alakjához, személyéhez, jelképeihez köthető leírásokat, képeket, folklórgyűjtéseket. A keresztény-

ség előtt létezett és a kereszténység felvétele után manifesztálódott istennő-képzetek összefüggéseit rendszerezte a szerző. A mű olvasása után bizonyított, hogy a Boldogasszony nem azonos a kereszténység előtti pogány Istenanyával. A Szűz Máriához kötött képzetek bizonyos tekintetben többet, más vonatkozásban kevesebbet mutatnak, mint az egyetemes kultúrában fellelhető több ezer éves Istenanya képzetek. Gondolkodásának alakulásában két rég elhunyt barátjának mond köszönetet Falvay Károly. Feticsh Nándor régész és Istvánovits Márton gruzológus problémalátását érezte fontosnak, akik a komplex vizsgálatot, a jelenségek mögötti összefüggő egészt képesek voltak nemcsak meglátni, hanem vizsgálni és rendszerezni, az ő gondolkozásuk termékenyenítően befolyásolták.

Könyvének alcíme a „*Női szerepkör a magyar ősvallás tükrében*” arra vall, hogy a szerző látóköre egyetemes. Rokon népek, ókori népek, szkíta, egyiptomi, görög és római kultúrákban meglévő istennő szerepeket egyaránt figyelembe vette. *A női szerepkör és tulajdonságok* c. alfejezetben az általánostól halad az egyedi felé, és rendszert keres a hagyományos világkép és szokásrend sokrétű, bonyolult kapcsolatában. Kissé leegyszerűsítve a gondolatkört azt mondhatom, hogy négy bonyolult kérdésre adható válaszban a továbbgondolás lehetőségét mutatja be.

Melyek ezek?

- az emberi és természeti változások szer-tartásos összefüggéseinek modellje
- a sajátosan magyar, európai nyelvekben ismeretlen fogalmak párhuzamai
- az életadás és az élelem-adás párhuzamosságának rendszere
- a női és férfi szerepkörök minőségi különbségeinek társadalomalakító jellege.

Falvay Károly hosszasan időz a „földanya” és a „mennyei istennője” egységének kérdésénél. A magyar hitvilág megértéséhez az ókori népek kultúrájában megtalálható hasonló sajátosságokat állítja párhuzamba pl. a búzakalász és a mag kapcsolatrendszerében. (Déméter istenanya kalászkat ad Triptolémosz-nak, a fiúnak, hogy ő a magokat széjjelszórja.) Máskor a női–férfi viszonylatban felsorakoztatja azokat a forrásokat, amelyek szerint a nő először anyaként jelenik meg, a férfi pedig fiúként. Gyönyörű példákat hoz akár a ma-

gyar régiségből is. (Vietórisz kódexből idézi Szűz Máriát, akinek karján ül az égi mátká.) A Menny és Föld egysége, kettő kapcsolatrendszere gondolatainak egyik fontos, többször több összefüggésben visszatérő tétele. Gazdag irodalmi, költői, bibliai, néprajzi párhuzamot sorakoztat föl annak érdekében, hogy a Föld és Menny összefüggését, a Föld és az Ég különválását bemutassa. Kétségtelenül ez a problémalátás új, és a szerző további gondolkodásra késztető megállapításokat bőségesen sorakoztatja.

A nőiség megjelenítését, a női szerepkörök bemutatását az életfordulóhoz köthető rítusok elemzésével tovább szélesíti. A női–férfi szerepkörök megjelenítési módozatai mára esetenként elhomályosultak, de a lakodalmi szertartásoknál az eufémikus kifejezésekben, vagy szókimondó változatokban a nőiség előtérbe állítása szembe-tűnő. Ráadásul a lakodalom kapcsán egész szóbokor gyűjthető össze a *mennyei* szó használatával, a nagyönis földi események mennyei kapcsolatának hangsúlyozására. A lakodalomban csúcsosodó mennyei érzések, események megfogalmazására. (Mennyei, meny, menyasszony, menyegző, menyecske.) A házasságkötési rítusok, események, költészeti megnyilvánulásai szintén elsősorban a nőre, a nőiségre, a női termékenységre irányítják a figyelmet. A lakodalom elemzésekor a rítushoz köthető szimbolikus jelenségeket, tárgyak jelképes szerepét, a népviseletben, díszítőművészetben hangsúlyossá tett elemeket sokféleképpen és gazdag nemzetközi párhuzam ismertetésével mutatja be a szerző. A díszített tárgyakon hangsúlyos a méh, anyaméh, méhanya, és más nőiséget jelképesen kifejező elemek megjelenítése. A szerző figyelme kiterjed a lakodalom kapcsán a kozmikus összefüggésekre is. Így például idézi Júlia szép leány ballada misztikus házasság-ábrázolását:

Leányom, Leányom, virágos kertömbe
Első rajt méhemnek gyöngé lépecskéje,
Gyöngé lépecskének sárguló viasza,
Sárga viaszának földön futó füstje,

Földön futó füstje, s **mennyebe** ható lángja...

Hasonlóképpen kiterjed figyelme a gyerekjátékokban megmaradt kifejezésekre. Csillag Boris közismert gyermekjáték szereplője az égből jött menyasszony, és az Eszterlánc sorai is egy rítusdal maradványai. A lakodalomban a rítust kiegészítik

szító elemek is a nőiséget hangsúlyozzák. Így például a víz kiöntése, a kemence megtekintése, az ajándékba kapott tárgyak formái, díszei közvetlenül hangsúlyozzák a női szerepeket, jelentéseket.

A lakodalom mellett a születésnél, temetésnél is megkülönböztetett szerep illeti meg a nőt. A lakodalom és temetés rítusai között számos konkrét kapcsolat van a hasonló elemek révén. (Pl. kikérés, kivitel, siratás, búcsúztatás, táncolás.) Nem csak a magyar hagyományban volt szokás a lakodalomban siratni, a temetéskor táncolni, hanem más népeknél is. Így az átmeneti rítusok rendszere szorosan összefügg, és következetesen mindig a női szerep a legfontosabb. Az előkészítéshez számos kalendáriumi szokás kapcsolódik (pünkösddőlés, lucázás) aminek kapcsolódási módját, értelmezését adja a szerző.

Külön fejezet foglalkozik az ég és föld szembeállításával, a túlvilág és a másvilág fogalmának értelmezésével. Szerinte a *földlyuk* (ami nem azonos a csillagászati fekete lyukkal) része a mennynek, ami a Föld és Menny kapcsolatában játszik jelentős szerepet. Ehhez párhuzamként hozza a sámándobok díszzeit, a halottas lepedők hímzéseit. Az ég és a föld szembeállítása az ellentétes szimbólumok segítségével megalkotott világlátás, világgép feltárása a szakirodalomban eddig nem tisztázott kérdésekre irányította a figyelmet. Kétségtelenül igen elgondolkodtató a szerző megállapítása a menny és föld egységét illetően, illetve az ég és a föld ellentétét hangsúlyozva. Így tehát a *menny – az ég – a föld* hármassága, egymást kiegészítő rendszere a magyar hitvilág eddig nem tisztázott kérdéseire tartozik, vagyis az ősvallás alapját képezik.

A fentiekből következik, hogy a Nagyboldogasszony bemutatása nem vallástörténeti szempontú annak ellenére, hogy számos teológiai megállapítással, képi ábrázolással, bibliai idézettel találkozunk. A keresztény hittudományi tételek figyelembevételével a 19. század közepétől kezdve visszatérő kérdés, mennyiben őrizi a Szűz Mária kultusz kereszténység előtti őszanya képzeteket. Falvay Károly ebben a vonatkozásban is támaszkodik a régi kalendáriumok, csillagképek, ünnepek, jelképek kapcsolatrendszerére. Az Újhold ünnepek esetében nem csak a keresztény vallás, hanem más világvallás is megkülönböztetett szerepet kínál a nőnek, a termékenységet, bőséget

biztosító asszonynak.

A nagylélegzetű monográfia harmadik, mintegy százoldalnyi fejezete a Nagyasszony, Boldogságos Szűz Mária kultúrtörténeti bemutatására vállalkozik. Az istenanya, az Istenszülő Mária ortodox és római katolikus szempontú megjelenítését a közös és különböző elemek felsorakoztatásán figyeli. A hét u.n. Mária ünnepet többféle rendszerben is elénk tárja, sőt felhívja a figyelmet a rendszerből kimaradt, de paraliturgikus hagyományban megtalálható ünnepekre is. Itt tér ki a kozmikus teremtésre párhuzamba állítva a teológiai tételekkel. A néphagyományból származó költői sorokkal erősíti megállapításait:

Föld szülte ágát,
Ág szülte bimbaját,
Bimbó szülte Máriát
A boldogságos szűzanyát.

A közelmúltban gyűjtött, Erdélyi Zsuzsanna által felfedezett imákból, Mária énekekből bőven merít, és azoknak a mitikus jelentéséhez középkori ábrázolásokat társít, bizonyítva, mennyire archaikus elemeket képes a szájhagyomány megőrizni. A képi anyag önmagában is lenyűgöző. A Mária ábrázolások történeti rétegeit is megismerhetjük a könyvből, pedig erről közvetetten szól a terjedelmes monográfiában.

A gondolatokban és ismeretekben gazdag művelődéstörténeti mű alapvető emberi kérdéseket, bonyolult eszmetörténeti rendszereket kínál az olvasónak. Nem lehet regényként olvasni, elmélyült figyelmet igényel. A hatalmas tudás rendszerbe állítása nem igazodik a részekre szabdaltsághoz. Természettudományos és teológiai szempontok jól megférnek egymás mellett. Az asztrológiai és klasszika filológiai ismeretek művészet-történeti tényekkel párosulnak, és az irodalmi valamint folklór adatok alátámasztják a Nagyboldogasszony a magyar hitvilág, életérzés, emberszemlélet, istenábrázolás legrégebbi rétegének központi alakja.

Ez a egyszerű mű minden kétséget kizáróan messzemenően méltó arra, hogy érte a doktori cím megadattassék, és hogy Falvay Károly a MBE Nagy Lajos Király Magánegyeteme díszdoktorává neveztesse.

*Budapest – Miskolc, 2007. Péter-Pál napja
Kríza Ildikó néprajzkutató MTA doktora*